

Varsó angyala

LEA KAMPE

Varsó angyala

Irena Sendler az életét kockáztatva
gyermekek ezreit mentette meg

KOSSUTH KIADÓ

A fordítás alapja:
Lea Kampe: *Der Engel von Warschau*.
Irena Sendler – Für die Rettung der Kinder riskierte sie ihr Leben
First published in 2021 by Piper Verlag GmbH, München

FORDÍTOTTA
Várnai Péter

SZERKESZTETTE
Varga Andrea

ISBN 978-963-544-943-9

Minden jog fenntartva

© Piper Verlag GmbH, München 2021

© Kossuth Kiadó 2025

© Hungarian translation Várnai Péter 2025

Borítóterv © Johannes Wiebel | punchdesign, using images from
Mark Owen / Trevillion Images, 123RF, Shutterstock

Cläre Müllernek
Mindig mellettem

1. fejezet

– Szabad! – kiáltott ki az irodájából dr. Hans Frank birodalmi miniszter, és felnézett az íróasztalától.

Az ajtón egy fiatal SA-rohamosztagos lépett be. Ludwig Fischer az izmos testével és a kerek arcával első pillantásra jámbor parasztfiú benyomását keltette, apró szemében azonban alattomoság bujkált.

– Jöjjön, jöjjön! – mondta Frank joviálisan. – Konyakot? Brandyt? Vagy inkább snapszot?

Fischer meglepetten felvonta a szemöldökét, Frank pedig felnevetett.

– A mai találkozásunknak örvendetes oka van, de először is ülünk le! – mondta.

Odament egy alacsony asztalhoz, amelyen üvegek és poharak álltak, és töltött maguknak, mielőtt lehuppant a kanapéra. Fischernek mutatta, hogy foglaljon helyet a szemközti fotelban, aztán futó pillantást vetett az állóórára.

– Eljött az idő. Amint éppen megtudtam, Naujocks SS-Sturmbannführerünknek pontban tizenhat órakor kiadták a jelszót: nagymama meghalt. – Frank elvigyorodott. – Ezt meg ki találhatta ki? Mindenesetre Naujocks és

az emberei lengyel lázadóknak öltözve néhány óra múlva megtámadják a saját rádióállomásukat Gleiwitzben. Ez ballatlan provokáció, és mi, németek természetesen nem tűrhetjük el, ezért arra kényszerülünk, hogy hadat üzenjünk a lengyeleknek. Feltételezésem szerint a támadásra a hajnali órákban kerül sor.

Ludwig Fischer felnevetett.

– A lengyelek természetesen számítanak ránk. Sietve csapatokat vontak össze a határon. Nagy titokban, hogy mi ne érezzük provokálva magunkat, és valóban azt hiszik, hogy semmit sem vettünk észre.

– Ó, igen, nekik állítólag még lovas csapataik vannak. Lovacskáik, Fischer, lovacsák. Mit gondol, mit tesznek azok, ha szembetalálják magukat a mi harckocsijainkkal? Remélem, a fiaink nem rendeznek vérfürdőt a szegény állatok között. – A miniszter megint elvigyorodott, és a kanapé háttámlájára fektette a karját.

– Arra nem lesz idejük – felelte Ludwig Fischer. – Mind tudjuk, hogy az egész bobózat legfeljebb néhány hétig tart majd. A lengyeleket legkésőbb szeptember végére zsebre tesszük, és Varsó a mienk lesz.

– Ez a helyes hozzáállás, Fischer! – kiáltotta Frank, és kissé előrehajolt. Széles, kopaszodó homlokán megcsillant az alacsonyan álló nap délutáni fénye. A kanapé sima bőrhuzata ugyanolyan vörösesbarnán csillogott, mint a kezében a még érintetlen brandy. – Pontosan ezért hívtam ide magát. – A miniszter rövid szünetet tartott. – Tudja, engem neveztek ki az újonnan létrehozandó lengyel fő-kormányzóság fő-kormányzójának. Varsó városába pedig

rendkívül megbízható emberre van szükségem. – Frank fürkészően nézett Fischerre. – Magára gondoltam. Mit szólna hozzá? Varsó kormányzója. Na, hogy hangzik?

– Megtiszteltetés lenne számomra, dr. Frank.

A miniszter lassan bólintott.

– Elismerés jár annak, aki méltó rá. Hivatali székbe-lyeül a Szász-palotára gondoltunk a Piłsudski téren, amelyet Adolf Hitler térnek fogunk átnevezni. A lakása lehet egy villában az elegáns Konstancin elővárosban, amelyet a légitámadásaink során feltétlenül meg kell kímélnünk.

– Frank felemelte a poharát. Fischer követte a példáját.

*– Varsóra, az új német városra és a kormányzójára!
Egészségünkre!*

2. fejezet

Kint a folyosón kinyílt egy ajtó, majd halkan visszacsukták. Irena gyors, könnyű lépteket hallott. Egy pillantást vetett az órára, és elmosolyodott. Fél öt. Elenához órát lehetne igazítani. A varsói Szociális Ügyosztályon mindenki tudta, hogy rendszeresen fél órával korábban abbahagyja a munkát. Csak maga Elena volt szilárdan meggyőződve arról, hogy mindennapos meglépése az irodából senkinek nem tűnt fel.

Irena hátradőlt a székén, s miközben a folyosón becsukódott a lépcsőházba nyíló ajtó, lehunyta a szemét. Kintről motorzaj, lépések koppanása és két nő magas hangja hallatszott be. A macskaköveken egy konflis közeledett. A kocsis hosszú fütytyöt eresztett meg. Hirtelen azonban másféle hang nyomult előtérbe. Egy kövér légy zümmögve újra meg újra az ablaküvegnek repült. Irena kinyitotta a szemét. Egy pillanatig a láthatatlan akadályt pusztá akaraterővel áttörni próbáló rovarra nézte, aztán felállt, és kinyitotta az ablakot.

Miután visszaült az íróasztalához, befejezte az utolsó aznapi jelentést, és átfutotta, amit írt. Minden rendben levőnek tűnt. Semmi sem adott okot alaposabb kivizsgálásra. Irena amúgy is nagyobb biztonságban érezte magát, amióta a tényeken már nem egyedül ő végzett apróbb módosításokat, hanem vele együtt a kolléganője, Irka Schultz is. Lelkifurdalása egyáltalán nem volt. Amit tesz, az helyes, mivel a lengyel kormány néhány éve jelentősen korlátozta és számos értelmetlen feltételhez kötötte a zsidó állampolgárok szociális juttatásait. Ez keményen sújtja a szegényebb családokat. Azóta Irena rendszeresen kisebb hibákat követett el az esetei feldolgozásakor. Olykor-olykor egy gyermek papíron néhány hónappal fiatalabb lett, hogy az amúgy is a szegénységi küszöb határán élő család továbbra is kapjon támogatást. Más esetekben, mint ma is, kisebb lett a lakás mérete. Ez valójában nem is hazugság, gondolta Irena. A délután Geremekéknél tett látogatása lehangolta. A hatagú család állítólag két szobában él, az agyafúrt bérbeadó azonban valójában csak egy fa térelválasztót húzott fel az egyetlen szobában. Irena úgy érezte, az úrlapon mindenképpen ki kell igazítania ezt a megtévesztést, és ezáltal újra lehetőséget teremtett a családnak a havi támogatás igénylésére.

Kihúzta az írógépből a papírt, és a többihez tette. Odakint ötöt ütött a közeli templom toronyórája. Irenát arról ismerték, hogy mindig addig van bent az irodában, amíg az utolsó feladatot is elintézte. Ma

azonban csak a munkaideje végéig marad. Egy kolléganője, akivel jó barátságban van, utólag piknikkel akarja a parkban megünnepelni a születésnapját.

Odakint fülledt hőség fogadta Irenát. A táskáját és a torta dobozát betette a biciklije kosarába, aztán felült rá, és elindult. Az Ogród Saski, a Szász kert 18. századi csodálatos park volt, és csak kőhajításnyira feküdt Irena Złota utcai irodájától. Beletaposott a pedálokba, miközben a menetszél belekapott a vállig érő, szőke hajába. A forgalmas Emili Plater sugárúton macskaköveken kellett kerekeznie, és bal kézzel próbálta stabilan tartani a tortadobozt. Az édesanyja mindenképpen sütni akart egy babkát, és ő nem akarta, hogy az élesztős kalács morzsák formájában érkezzen meg a piknikre.

Lendületesen kikerült egy konflist, amely hirtelen megállt előtte, és kevéssel később áthajtott a park szélesre tárt kovácsoltvas kapuján. A magas hársak és tölgyek koronáin átjutott a meleg délutáni fény. Az édesanyjukkal vagy a nevelőnőikkel gyerekek sétáltak, a fűvön barátok ültek kis csoportokban, és párocskák félrehúzódva. Minél beljebb ért Irena a parkban, annál távolabbról hallotta a város zajait. A helyükbe madárhangok és méhek zümmögése lépett, és szellő zizegett az öreg fák leveleit. Irena egyszer csak integő karokat látott meg maga előtt a fűvön, és automatikusan az ő karja is magasba lendült.

– Na végre!

A születésnapos odaszaladt Irenához, miközben ő éppen egy fának támasztotta a biciklijét. Miután megölelte az ünnepeltet, eltartotta magától, és vizsláton megnézte magának.

– Nagyon ideje volt már, hogy találkozzunk – mondta félig-meddig szemrehányón.

Amióta Ewa Rechtmant néhány hónapja zsidó származása miatt elbocsátották a Szociális Ügyosztályról, túlságosan ritkán látták egymást. Irenának hiányzott a barátnője rendíthetetlen optimizmusa.

– Bagoly mondja verébnek, hogy nagyfejű, Elfoglalt kisasszony – vágott vissza Ewa talpraesetten. Elhúzódtól Irenától, két kézzel beletúrt a világos hajába, és a tortadoboz felé vette az irányt.

– Hmm, babka!

Irena felnevetett, és üdvözölte a társaságot. A legtöbben, köztük Irka Schultz, Jaga Piotrowska és Janka Grabowska ugyanúgy a Szociális Ügyosztályon dolgoztak, mint Irena, Ala Gołąb-Grynberg viszont, aki Ewához hasonlóan zsidó volt, a zsidó kórházban.

A színes kockás pokrócon tányérok és egy tálon szendvicsek feküdtek. Janka maga készítette limonádét hozott. Ewa középre tette Irena babkáját.

– Remélem, nem te sütötted, hanem a mamád – mondta huncutul, miközben vörös gyertyákat dugott a süteménybe.

– Nem kell ezt ennyire hangoztatnod – méltatlanodott Irena.

Nem haragudott azonban Ewára, mert a sütés-főzés valóban nem az ő műfaja volt.

– Más dolgokban viszont jó vagy – mondta Jaga, aki mellette ült, és pusztit nyomott az arcára.

Miközben Ewa meggyújtotta a gyertyákat, elénekelték a lengyel születésnap dalt. A *Sto lat* azt kívánta az ünnepeletnek, hogy száz évig éljen. A kavicsos utakon sétálók mosolyogva feléjük fordultak. Miután azonban Ewa elfújta a gyertyákat, és kiosztotta a tortaszleteket, csend állt be.

– Szinte büntudatom van, mert itt ülünk, és a születésnapomat ünnepelejük, mintha semmi sem történe – mondta végül Ewa.

– Mikor, ha nem most? – válaszolta Janka szárazon.
– Ha Németország valóban megtámadja Lengyelországot, elmegy majd a kedvünk az ünnepléstől.

– Mieteket behívták katonának. Tegnap kikísértem a pályaudvarra – mondta Irena.

Megint csend telepedett rájuk. Hetek óta érezhető volt a feszültség Németország és Lengyelország között. Már júliusban szóbeszéddek terjengtek arról, hogy Lengyelország titokban mozgósítja a haderejét, de ez Irena férjét csak most érintette. Mindeközben Mietek ízig-vérig békés és szerető férj volt. Néhány éve megkapta az első állását a poznaíni egyetemen, és természetesnek vette, hogy Irena követni fogja oda. Neki azonban a szociális munkája és az egyetemi tanulmányai Varsóban fontosabbak voltak. Csak akkor tudatosult benne igazán, mennyire mások ők ketten.

Mietek teljesen apolitikus ember, akinek az álmai nem terjednek túl a klasszika-filológia egyetemi oktatásán és egy kis családon. Irena viszont tenni akart másokért, a barátaival az egyetemen és a szocialista pártban terveket kovácsolni arra, hogy jobbá tegyék a világot. És hol lehetne ehhez jobban hozzákezdeni, mint a varsói szegények és hátrányos helyzetűek között?

A férjével így aztán évek óta külön éltek, és a házasságuk már csak papíron létezett, Mietek mégis fontos volt Irenának. A gyerekkori szerelme, a barátja, akivel minden télen a befagyott Visztulán korcsolyázott. És Mieteknek most a törékeny kezével a németek ellen kell majd harcolnia? Irenának ezt nehéz volt elképzelnie. Nem úgy Adamról, egy korábbi egyetemi diák-társáról és a legjobb barátjáról. Hirtelen forróság öntötte el, és késztetést érzett arra, hogy Adamról beszéljen. Hogy elmondja a barátnőinek, őt is besorozták. Miért is ne tenné? Mind ismerik a forrófejű Adamot a maga forradalmi eszméivel egy új, igazságosabb és mindenekelőtt szabad Lengyelországról. Adamot, aki a romantikus versektől a törvénykönyvekig mindent csak úgy falt. Akivel Irena sokszor késő éjszakáig egy kávéházban vagy a fák alatt a parkban álmodozott és eszmét cserélt.

Mégsem mondott semmit, csak elvett még egy szelet süteményt. Irka követte a példáját. Amikor a tálca felett összeért a kezük, egymásra néztek.

– Nem lesz semmi baj – mondta Irka. – Anglia és Franciaország ezúttal nem fogja cserben hagyni Len-

gyelországot, majd meglátjátok. Határozott ígéretünk van rá. Jöjjenek csak a németek! Az örömük rövid életű lesz. Mientek és a többi férfi hamarabb visszatér, mint gondolnánk.

– Őszintén remélem – felelte Ala, de minden meggyőződés nélkül. – Különben rossz idők jönnek ránk. Egész Lengyelországra, de Ewára, rám és a többi lengyel zsidóra különösen. Az is szörnyű, amit a németek a zsidó honfitársaikkal Németországban tesznek, de ha engem kérdeztek, itt, távol a hazájuktól még jobban bevadulnak majd.

Ewa megfogta Ala kezét.

– Ne legyél már mindig ilyen pesszimista! Rádásul én itt éppen a születésnapomat ünnepelem. Mármint elméletileg, ha netán elfelejtettétek volna. Úgyhogy ki akar témát váltani?

Irka és Janka nevetve jelentkezett. Ala megszorította Ewa kezét, de a mosolya kényszeredettnek tűnt.

Már besötétedett, amikor felszedelőzködtek és hazaindultak. Irena szerette a hosszú nyári estéket, amelyek a szabadság érzetét keltették benne. A találkozások a parkban, kávéházakban és fagyfaltozóknban. Ma is sokan nyüzsögtek az utcákon. Minden olyan volt, mint mindig.

Vagy mégsem? Hangosabbak a hangok? A nevetések kissé túl élesek? Gyorsabban mennek az autók? Irena nem tudta volna megmondani.

Hazaérte után letámasztotta a biciklijét az udvaron, és halkán kinyitotta az édesanyjával közös lakásuk ajtaját. Odabent sötét volt. Irena az alvó édesanyja lélegzését hallgatta. Egészen nyugodt volt, és ettől ő megkönnyebbült. Az édesanyjának szívproblémái vannak, és sokszor nehezen kap levegőt.

Irena nem gyújtott villanyt, miközben a konyhába ment, és ott kinyitotta az ablakot. A krupnik, a házi mézes vodka tehet arról, amelyet Irka hozott a piknikre, vagy az előző nap emlékei, hogy nem fáradt?

A Ludwiki utca legtöbb ablakából még fény szűrődött ki. Irena látta, hogy az utca túlsó oldalán Nowakék a rádió körül ülnek a nappalijukban, és a gondolatai Mietekre terelődtek. A behívóparancsa „titkos mozgósításról” szólt, a pályaudvarra érve azonban kiderült a számukra, titkos csupán annyiban volt, hogy az újságokban és a rádióban nem jelent meg hír róla. Csak nehezen jutottak be az állomás épületébe és a peronon Mietek vonatjához. Mintha Varsóból minden fiatal férfi itt volna, és Irenát most először fogta el valódi félelem. Eltitkol valamit előlük a kormány? Tudta, hogy Lengyelország eredetileg teljes mozgósítást tervezett. Azt azonban Anglia és Franciaország ellenezte, hogy

ne provokálják szükségtelenül Hitlert. Irena ismerős arcokat keresett a peronon, vagyis inkább egy ismerős arcot. Adam előző nap felhívta, hogy elmondja neki, őt is a német–lengyel határra vezénylik. Úgyhogy most neki is ott kellett lennie valahol, de ebben a tömegben reménytelen volt megtalálni.

Irena búcsúja Mietektől rövid volt. Minden oldalról katonák lökdösték őket, és a szavakkal egyébként jól bánó Mietek most először nem tudta, mit mondjon. Végül Irena átvállalta tőle a feladatot.

– Vigyázz magadra! – suttogetta, és csókot nyomott a férje arcára.

Mietek csak kurtán bólintott, aztán hirtelen megfordult, hogy bepréselje magát a zsúfolt vagonba. A vonatablakokból kilógó és másoknak kiabáló fiatal férfiak vidámak és erőtől duzzadók voltak. Mintha nyaralni indulnának. Lehet, hogy végül nem is olyan nagy a baj? Olyan szövetségeseikkel, mint Anglia és Franciaország, egy esetleges háború nem tart majd sokáig.

Vagy ez csak illúzió, és a radikális látnok Adamnak volt igaza, amikor azt mondta, nem akarják, hogy ők ezt felismerjék, de a szobákat széleseben éppen újrasztyják az Európa-házban. Falakat döntenek le, és újakat húznak fel. Irena nem tudta, hogy ez így van-e.

Amikor a nappaliban tizenegyet ütött a falióra, becsukta az ablakot, ágyba bújt, és elaludt.

Irena lehunyt szemhéja mögül magas, fájdalmasan éles hang töltötte meg a szobát. Fel-felzúgó és el-elhaló süvítés. A másik oldalára fordult, hogy tovább aludjon. A zaj azonban nem szűnt meg, és egy kezét érzett a vállán.

– Irena! Irena, ébredj fel! – hallotta meg az édesanya hangját, és most már kipattant a szeme.

A sivítés egyre hangosabb, fenyegetőbb lett.

– Mama, mi ez a zaj?

– Légvédelmi szirénák. Gyere már, el kell hagynunk a házat!

Az édesanya odanyújtotta Irenának a fürdőköntösét, miközben ő előhalászta a papucsát. A konyhában kipillantott az ablakon. Az utca túlsó oldalán Nowak úr a rádió előtt ült, a felesége a karját cibálta, de ő nem törődött vele. Irena édesanyja már a lépcsőházban volt. Jobb kézzel a korlátba kapaszkodott, miközben bizonytalanul rakta egyik lábát a másik elé. Irena hátulról a hóna alá nyúlt, és amilyen gyorsan csak lehetett, levezette a lépcsőn. A hátsó ajtó nyitva volt, az udvar tele emberekkel. Miért nincsenek lent a pincében?

Irenának eddig nem is tűnt fel, hogy csak légvédelmi szirénák zaját hallani, egyébként csend van. Miközben kitámogatta az édesanyját az udvarra, figyelte, hall-e motorzajt, becsapódásokat. Semmi. Az udvaron összegyűlt lakók szótlánul néztek az újonnan érkezőkre. Hitetlenkedőnek, zavarodottnak tűntek. A hajuk kócos volt az alvástól, a szemük fáradt, a te-

kintetük kérdő. Irena később nem tudta megmondani, mennyi ideig álltak ott. A tejszerű hajnali fényből már aranyló ragyogás lett, amikor elhallgattak a légvédelmi szirénák. Néhány másodpercig síri csend volt. A csoporton aztán morajlás futott végig, és hirtelen mindenki egyszerre kezdett beszélni.

– A légiriadót lefújták, a légiriadót lefújták. Menjenek vissza a házaikba!

A felszólítás egy megafonból jött a kapu előtt elhajtó kocsiból, és egyre halkabb lett, ahogy az autó távolodott. Akár egy nyáj birka, mindenki elindult. Irena felsegítette az édesanyját a lépcsőn a második emeletre, aztán a rádióhoz sietett. Mint bizonyára mindenki más is, gondolta, miközben a gombot tekergette. Nem kellett keresgélnie az állomások között. Az összes adó ugyanazt a hírt sugározta. A németek már több órája támadást indítottak északról, délről és nyugatról. A Luftwaffe gépei észrevétlenül átrepültek a határon, és a határvidéket bombázták. Ezzel egy időben harckocsiktól támogatott gyalogsági hadosztályok is behatoltak az országba. A hírolvasó arról beszélt, hogy a lengyel csapatokat át kell csoportosítani, bármit jelentett is ez.

– Varsó biztonságban van – közölte a hang a rádióban. – Őrizték meg a nyugalmukat! A kormány minden tagja és minden városi alkalmazott menjen a munkahelyére!

Irena a szobájába sietett, hogy felöltözzön, miközben a rádióadó a szomszédban ugyanezt az üzenetet ismételte újra meg újra.

– Te meg hová készülsz? – kérdezte tőle az édesanyja, amikor kevéssel később beviharzott a konyhába.

– A munkahelyemre. Hallhattad! – válaszolta Irena. Az édesanyja megragadta a karját.

– Reggel hét van. Ül le, és idd meg a kávédat! Az iroda még nincs is nyitva.

Irena szó nélkül hagyta, hogy az édesanyja lenyomja a konyhaszékre. A gondolatai Mietekhez és Adamhoz repültek. Jól vannak? Harcokba bonyolódtak az ezredek? – találgatta. Adamra gondolva még a szomorúság is elfogta. A barátja jogot tanult, kitüntetéses diplomát szerzett, és ügyvéd akart lenni. Az utóbbi évek antiszemita tendenciái azonban csökkentették a karrierlehetőségeit.

– Amikor ügyvédi állásról van szó, zsidó vagyok, és nem kellek. Amikor viszont a frontra küldenek, egyszerűen megint lengyel leszek – jegyezte meg ironikusan az utolsó telefonbeszélgetésükkor.

Irena kizökkent a gondolataiból, amikor az édesanyja elé tette a kávéskannát, és kenyeret, vaját, lekvárt is odakészített.

– Egyél!

Csak ennyit mondott, és a hangja nem tűrt ellentmondást. Irena gépiesen elkezdett megvajazni egy szelet kenyeret. Hálás volt az édesanyjának, mert nem kezdeményezett vele beszélgetést. Kapkodva befalta

a kenyeret és ledöntötte a kávé. Aztán felugrott, puszit nyomott az édesanyja homlokára, és a fokokat kettesével szedve lerohant a lépcsőn.

Ha azt hitte, senki sem lesz az utcán, tévedett. Úgy tűnt, hogy egész Varsó talpon van, és mindenki siet: férfiak biciklin, asszonyok a gyerekeiket maguk után húzva. A villamosok dugig voltak. A boltok a korai óra ellenére kinyitottak, a nők hússal, zöldséggel és kenyérral töltötték meg a bevásárlótáskáikat. A zaklatott nyüzsgést félelmetessé tette a csend. Senki sem beszélt. Néhány gyerek nyafogásán kívül csak a villamosok, az autók és a bérkocsik zaját lehetett hallani. Irena beletaposott a pedálokba.

A fülét már a Szociális Ügyosztály épületének a lépcsőházában izgatott hangok ütötték meg. A folyosó tele volt emberekkel, akik az ügyintézőjüket keresték, azoknak pedig, akik már bent voltak, előadták a kérésüket. Irena éppen csak belépett a folyosóra, amikor már tömeg gyűlt köré.

– Csak egy pillanat türelmet kérek – mondta hangosan, miközben eljutni igyekezett az irodájához.

A karjára hirtelen egy kéz fonódott, és az elképedt tömeggel nem törődve betolta a szobájába. Irka Schultz becsukta mögöttük az irodaajtót, és kulcsra zárta.

– Pffú! – mondta, és lerogyott az ügyfélszékre.

Irena majdnem elnevette magát. Irka osztályvezető volt, és mindig adott a korrekt munkahelyi megjelésre. A blúza most kilógott a nadrágjából, a keskeny nyakkendője csomója meglazult. Összekócolódott szőke hajával úgy festett, mintha egy dzsesszklubban mulatta volna át az éjszakát. Irena megállta, hogy ne tegyen erre megjegyzést, csak a folyosó felé bökött a fejével.

– Mi folyik itt?

Irka a szemét forgatta.

– Szerinted? Mind azonnal meg akarják kapni a havi támogatásukat. A pénzüket, az ételmisszerjegyeket, a kuponokat a népkonyhákra. Attól tartanak, hogy hamarosan minden elfogy. Sokan el akarják hagyni a várost. Félnek a légitámadásoktól. Eközben a kollégák közül ma sokan nem jöttek be dolgozni.

Irena leült az íróasztalához.

– Mi lenne, ha bevetnéd a tekintélyedet, és rendet teremtenél odakint? Próbáld meg egyesével beküldeni hozzánk az embereket!

Irka megadóan bólintott. Néhány pillanatig még élvezte a nyugalmat Irena irodájában, aztán kinyitotta az ajtót, és belevetette magát a csődületbe.

Irena bő egy órája dolgozott, és éppen azon gondolkodott, sikerülne-e kávéhozni magának az iroda konyhájából, amikor újra süvíteni kezdtek a légvédelmi szirénák. A folyosóról azonnal azt lehetett hallani, hogy több tucat láb tart sietve a kijárat felé. Irena is kilépett az irodából, amikor a folyosó szemközti olda-

lán kinyílt egy ajtó. Köszönés helyett Jan Dobraczyński, a Szociális Ügyosztály vezetője csak a lépcsőház felé mutatott.

– Ki tudja, talán megint csak figyelmeztetés lesz, mint reggel – mondta kifakadva, miközben lefelé rohantak.

Odakintről tompa zúgást lehetett hallani. Irena hirtelen megállt, de a mögötte jövők továbblöktek. A zúgásból dübörgés lett. A levegő vibrálni kezdett, és Irenát rémület fogta el. Éppen leért a pincébe, amikor az első robbanás megrázta az épület falait. Egy lökeshullám kiszorította Irena tüdejéből a levegőt. A füle bedugult, a mennyezetről betonpor szitált alá, mint a liszt.

A következő fél órában ugyanaz ismétlődött egymás után többször: zúgás, amely dübörgéssé erősödött, majd robbanás következett, mielőtt elült a zaj. Amikor egy bomba a közelben csapódott be, néhány pillanatig mindig kialudt a lámpa. Irena ösztönösen sikítani akart, de uralkodott magán, ahogyan a többiek is.

Végül lefűjták a légiriadót, és az emberek az utcára özönlöttek. Irenára köhögés tört rá, amikor belélegezte a szürkésbarna levegőt, és a tüdejére füst meg törmelékpórt telepedett. A Złota utca épületei mind épek voltak, egy kicsit távolabb azonban fekete füstoszlopok törtek az ég felé, és mindenfelől szirénák éles hangját lehetett hallani.

Irena megfordult, amikor hátulról egy kéz nehezedett a vállára.

– Jaga! – mondta, és ösztönösen megölelte a kolléganőjét és barátját.

– Jönnek? – állt meg mellettük Jan Dobraczyński.

A magas, erőteljes felépítésű férfi mintha összezsongorodott volna. A máskor szigorúan hátrafésült sötét haja teljesen összekócolódott, és fehér volt a betonportól. A titkárnője, Jaga kibontakozott Irena öleléséből, aztán a főnökük után indultak.

Miután a munkatársak összegyűltek Jan Dobraczyński irodájában, ő először szótlánul nézett a beosztottjaira. Csak ritkán akadt el a szava, most azonban igen. Idegesen megpróbálta lesimítani laza hajtincseit, de letett róla, amikor megérezte a fején a törmelékport. Irena szinte megsajnálta. Rendes főnök volt, és jól végezte a dolgát. Ezt nem lehetett kétségbe vonni, még ha Irena személy szerint nem is rokonszenvezett vele. Ő meggyőződéses szociáldemokrata volt, Dobraczyński viszont a nemzeti konzervatív párt tagja, és nem csinált titkot abból, hogy nem kedveli a zsidókat. Az mindenképpen jó volt, hogy a beosztottjait hagyta önállóan dolgozni, és ez megadta Irenának a szükséges szabadságot ahhoz, hogy a maga módján intézze a dolgokat.

– Sandler asszony többek között a város népkonyháíért is felel nálunk – kezdett végül beszélni Dobraczyński, aztán rövid szünetet tartott, és Irenához fordult: – Magának nyilván nem kell mondanom, hogy a következő napokban és hetekben valóságos rohamra számíthatunk. Csak a ma reggeli első támadás miatt

sokan elveszíthették az otthonukat. Emellett a környező régiókból is menekültekkel kell számolnunk, akiknek szállást és ellátást kell biztosítanunk. – A hivatalvezető szünetet tartott, mielőtt folytatta: – Most menjenek haza a családjukhoz, és nézzék meg, hogy maguknál minden rendben van-e. Amikor majd újra találkozunk, javaslatokat akarok hallani a roham kezelésére. – Dobraczyński végignézett az arcokon. Mindegyik komoly volt. – És legyenek óvatosak! Magukra szükség van itt. Mindegyikükre, és jobban, mint valaha.

3. fejezet

A hivatalvezető szavai még akkor is ott csengtek Irena fülében, amikor egy megváltozott városon keresztül hazaindult. Sok éve élt Varsóban annak színes épületeivel és számtalan kávéházával. Minden utcát és teret ismert itt, és ez a város most úgy terült el előtte, mint egy nehezen lélegző, súlyosan megsebesült vad. Zavarodottan, tanácstalanul. Egy mentőautó olyan gyorsan hajtott el mellette, hogy a biciklije dülöngélni kezdett.

Befordult egy mellékutcába, és hirtelen lefékezett. Előtte mély kráter tátongott, amely mögött egy négyemeletes lakóház hosszában kettéhasadt. A repedezett padlóin szétszóródott bútorok álltak. A törmelék között férfiak keresték lapátokkal és pusztá kézzel a lakókat. Egy helyiségben, amely valaha konyha volt, még horgolt edényfogók függtek egy akasztón. A mennyezeten himbálódzó lámpának virágmintás, hímzett ernyője volt.

Irena félrekapta a tekintetét, és visszakerekedett a főutcára. A Daszyńskiego tér előtt két villamos állt

egymás mögött. A megállóig, mivel az elektromos hálózat egyes részei már nem működtek, nem jutottak el. Irenát két nagy, élettelen hernyóra emlékeztették. Gyorsabban kezdte tekerni a biciklije pedálját. A légitámadás után csak arra gondolt, hogy most nagyon sok munkája lesz. Mintha a pusztítás a városban csupán szakmai kihívás lenne, amely őt személyesen nem érinti. Az első pillanatban még meg is lepődött azon, hogy Dobraczyński hazaküldte őket. Most, amikor annyi a teendő, azt mondta, hogy nézzenek körül otthon. Irenának csak most jutott eszébe, hogy az az otthon talán már nem is létezik. És az édesanyja, vele mi lehet? Verejték folyt a szemébe, és porréteget tapasztott az arcára.

Amikor a Ludwiki utcába befordulva meglátta a sértetlen lakóházakat, megállt és lehunyta a szemét. Minden rendben van. A házuk áll, az édesanyjának nem eshetett baja. Az önzése azonnal megdőbbsentette, a megkönnyebbülése azonban makacsul kitartott, és öröme fordult át, amikor néhány perccel később magához szorította az édesanyját.

A következő napokban még sok légitámadás volt. Varsó utcáit emberek tízezrei özönlötték el. Az előrenyomuló német hadsereg elől menekültek el, hogy a nagyvárosban keressenek védelmet. Miután azonban megérkeztek, a többségük nem tudta, hová menjen. Mindenüket hátrahagyták, és napokig voltak úton gyalogosan. Kíéhezetten, koszosan és teljesen kime-

rülten vadidegenektől kértek hálóhelyet vagy egy darab kenyeret.

Egyik nap Irena hajnalok hajnalán a házuk udvarán találta az édesanyját, amint egy nagy fazékból teát osztott.

– A repülők mindenre és mindenkire lőnek – mondta egy nő könnyek között. A remegő kezével alig tudta megtartani a csészét. – Alacsonyan repülnek, és tüzelnek a menekülőkre, sőt még a földeken dolgozó parasztságra is. A legtöbb falu lángokban áll. A német katonák pedig bemennek a házakba, és megölik a zsidókat. Tanárokat, orvosokat, ügyvédeket – mesélte, és megint felzokogott.

Később az irodában Irena elmondta ezt Jagának, Jankának és Irkának.

– Tudtuk, hogy a zsidókra vadászni fognak, de a tanárokat és az orvosokat miért? – kérdezte Jaga értetlenkedően.

Irena tudta a választ.

– Ez egészen nyilvánvaló. Ki akarják irtani az értelmiségieket. Azokat, akik elég iskolázottak és öntudatosok ahhoz, hogy szembeszálljanak velük, és másokat is ellenük lázítanak.

A többiek némán bólintottak, aztán visszatértek a munkájukhoz: új népkonyhák szervezéséhez, szálláshelyek biztosításához.

Egyik délután csörögni kezdett a telefon Irena irodájában. Éppen családlátogatásra akart indulni, de most

megállt az ajtóban és a karórájára pillantott. Aztán nagy sóhajjal visszament az íróasztalához, és felvette a kagylót.

– Irena? – hallotta meg az édesanyja hangját.

– Mi van, mama? A szíved... – kezdte, de nem jutott tovább.

– Haza kell jönnöd. A rendőrség itt van az utcánkban. Már a szomszédoknál járnak. Minden bútort kihurcolnak vagy kidobálnak az ablakokon. Barikádok építéséről beszélnek.

– Megyek.

Irena helyére ejtette a kagylót. A családlátogatásnak várnia kell. Nyaktörő sebességgel tíz perc alatt a Ludwiki utcába ért. Valóban mindenütt rendőrök voltak. Sikoltozást, sírást, felháborodott kiabálást lehetett hallani. Az utcán bútorok hevertek, sok összetörve. Irena kifulladásra ért fel a második emeletre. Az édesanyja sírva állt a nappaliban, miközben két rendőr krétával jelölte meg a nagyobb bútorokat. Irenát forróság öntötte el.

– Maguk meg mit csinálnak? – kiáltott rájuk.

Az egyik rendőr közönyös pillantást vetett rá.

– Felsőbb parancs. A Ludwiki utcában barikádok épülnek.

– De nem a mi bútorainkból! És egyáltalán, miért? A németek csak nem... Ostrom lesz?

A rendőr szánakozón nézett rá, Irena pedig elvörösödött, és haragudott magára. A németek természetete-

sen bevonulnak Varsóba. Az irodában napok óta másról sem beszéltek.

– Védjük meg a várost, vagy ne?

A férfi kihívóan vigyorgott. Irena tekintete a könyvespolcra esett, talán a legértékesebb tulajdonára, és a szobán átvágva eléje állt.

– Vigyenek el mindent, de ezt a polcot hagyják itt!
– mondta határozottan.

A rendőr feje vörös lett. Két nagy lépéssel ott termett Irenánál, félretolta, és egyetlen mozdulattal feldőntötte a polcot. A könyvek előbb egyenként hullottak a padlóra, aztán már több is egyszerre.

– Ezzel kezdjük – intette magához a társait az egyenruhás. – Az ifjú hölgy akkor talán megérti, milyen súlyos a helyzet. Kíváncsi lennék, talál-e majd olvasásra időt, miután a németek elbántak velünk.

Ezután minden nagyon gyorsan történt. Irena és az édesanyja szótlánul nézték, hogy kiürül a lakás. Csupán kevés darab maradt. A kintről behallatszó lárma csak akkor ült el, amikor besötétedett, és bénító csönd ereszkedett az utcára. Irena szándékosan nem nézett ki az ablakon. Elég lesz, ha holnap el kell mennie a barikád mellett, amelyet azokból a dolgokból emeltek, amelyekkel ők eddig együtt éltek. Most pedig a németek tankjait és fegyvertüzét kell elhárítaniuk. A férfiak még az ő könyveivel is kitöltötték a kisebb hézagokat.

Vacsora közben Irena szinte meg sem szólalt, és korán lefeküdt aludni. De néhány órával később fel-

ébresztette valami. Fény van a szomszéd helyiségben? Mezítláb kibotorkált a konyhába. A rozoga asztalnál, amelyet a padlásról hoztak le, ott ült az édesanyja. Előtte egy fényképalbum feküdt. Irena azonnal felismerte.

– Ezt meg tudtam menteni – mondta az édesanyja, és a mosolya majdnem huncut volt.

Irena leült mellé, és megnézte az ismerős fényképet. Az édesanyját és a nővérét ábrázolta, aki egy régi-módi biciklin ült.

– Kazimiera – mondta az édesanyja mosolyogva, és lapozott az albumban.

– És a papa – tette hozzá Irena, amikor meglátta a következő fényképet.

A jóképű férfinak sötét haja és pödrött bajusza volt. Elnyúlva feküdt a földön, a fejét a felesége ölébe fektette, az ő keze pedig a párja vállán pihent.

– Nagyon hiányzik.

Irena édesanyjának a szemébe hirtelen könny szökött. Irena tudta, miért fáj az emlék éppen ma nagyon az édesanyjának. Az édesapja orvos volt, és mindenkin segített, szegényeken és gazdagokon egyaránt, akár tudtak fizetni, akár nem. Otwockban, ahol akkor éltek, az orvosok közül egyedül ő kezelte – a magas fertőzésveszély ellenére is – tífuszban megbetegedett embereket. Ez alig negyvenévesen az életébe került. Irena csak néhány nappal később lett hétéves.

– Még nagyon kicsi voltam, mégis jól emlékszem rá – mondta csendesen.

– Hogyne emlékeznel? – mosolyodott el az édesanya a könnyei fátyolán keresztül. – Borzalmasan elkényeztetett téged. Ha a nénikéid eljöttek hozzánk, mindig szóvá is tették, hogy édesapád elront téged. Ő azonban nevetve mindig azt válaszolta, hogy ne törődjenek ezzel. Senki sem tudhatja, hogyan alakul majd később a kicsi élete. Lehet, hogy az ő szeretetük valamikor a legszebb emlékei közé fog tartozni.

Irena nagyot nyelt. Jól ismerte a történetet, már sokadszor hallotta, de most először érezte egy komor igazság előhírnökének.

A következő hetekben Irena kimerülésig dolgozott. Kora reggel elhagyta a házat, és csak ritkán ért haza késő este előtt. A Szociális Ügyosztályon rendszeresen légiriadó szakította meg a munkát, és Irena a várost járva megpróbálta pontosan emlékezetébe vésni a házakat. Közülük sok nem fogja túlélni ezt az örületet, ha az ostrom sokáig tart még. Az ő szeretett régi Varsójából minden nappal több tűnik el.

Aztán eljött szeptember huszonötödike. Irena nem hitte, hogy javulna a helyzet, ha ez egyáltalán lehetséges, de az a nap minden korábbit felülmúlt. Még reggel hét óra sem volt. Az éjszaka meglepően nyugodtan telt, és Irena tudott aludni néhány órát. A biciklijével szinte reménykedően indult a munkahelyére, amikor megszólalt az első légiriadó. Ugyanabban a pillanat-

ban a magasból zúgást hallott, amely egyre hangosabb lett. Kétségbeesetten beletaposott a pedálokba. Hová menjen? A Szociális Ügyosztály már nincs messze, el kell jutnia odáig. Az utca másodperceken belül kiürült. Az út közepén elhagyott autók álltak. Irena rémülten tovább-biciklizett, de rosszul ítélte meg a helyzetet. A hosszú utca másik vége felett hirtelen egy német repülőgép jelent meg. Olyan alacsonyan repült, hogy Irena attól félt, le fog zuhanni. Fejvesztve leugrott a bicikliről, egy parkoló autóhoz szaladt, és lebújt mögötte. Ha én nem látlak, te sem látsz engem, gondolta némi öngúnnal. Amikor a zúgás egészen hangos lett, felemelte a fejét, és egy nagyon fiatal, barna, rövid hajú pilóta arcába nézett. Ő is meglátott engem? – találgatta, de a német már elrepült.

– Legfeljebb a húszas évei elején járhat, néhány évvel fiatalabb nálam – suttogetta Irena, aztán számolni kezdett.

Huszonegyig jutott, amikor összerezzen egy robbanástól. Úgy sejtette, a Prága kerületben történt. Amikor kevéssel később reszketve a hideg falnak dőlt a Szociális Ügyosztály pincéjében, verejtekben úszott. Néhány méterrel távolabbról Irka, Janka és Jaga ijedt szemekkel néztek rá, de ő félrefordult. Most nem tudott beszélni.

Az órák összefolytak. Csak késő este hagyhatták el a pincét. A földszintre vezető utolsó lépcsőkön természetellenes fény esett rájuk a bejárati üvegajtón át. A levegőbe nyöszörgő zúgás és csörgés hasított. Ki-

lépve perzselő hőség csapta meg őket. Az utca végén tűzoszlop kanyargott az ég felé, és mindent elnyelt. A ház teteje nyögésnek tűnő hanggal beomlott.

Irena később nem tudta megmondani, hogy meddig álltak a rekkenő hőségben és az éles fényben, megigézetten a fülsiketítő zajjal mohón faldosó tűztől. A rádióban még azon az éjszakán elhangzott, hogy aznap ezernél több német repülő támadta Varsót. A következő napok sem lettek jobbak. Főként a temetők és a nagy zsinagóga közötti negyed szenvedett súlyos károkat, ahol sok zsidó élt, de a város többi részére is alig lehetett ráismerni. Mindenütt lebombázott házakat, lángoló autókat és villamosokat lehetett látni.

A német légierő megsemmisítő támadása több napon és éjszakán át tartott. Aztán csend lett.

- 1939. szeptember 28-a, csütörtök van.
Adásunkat megszakítjuk egy sürgős közlemény miatt.

Irena az édesanyjával éppen leült vacsorázni. Most hangosabbra állította a rádiót.

- A polgári lakosságot ért súlyos veszteségek miatt Varsó városparancsnoka, Juliusz Rómmel tábornok tegnap bejelentette a kapitulációt. A következőkben Varsó új kormányzójának a közleményét hallják.

Egy induló hangzott el, aztán egy éles német hang szólalt meg. Minden mondatot azonnal lengyelre fordítottak:

- Varsó polgárai! Itt az új kormányzójuk, dr. Ludwig Fischer beszél. A városuk kapitulált, és német kézen van. Néhány nap múlva a német Wehrmacht bevonul Varsóba. A város az újonnan létrehozott főkormányzás részéé lesz, amelynek dr. Hans Frank főkormányzó a vezetője. Minden utasítást és rendelkezést szigorúan követni kell.

Megint induló szólt, aztán a lengyel rádióadó további bejelentéseket tett közzé. A hírek lesújtók voltak. A szabad Lengyelország megszűnt létezni. A németek és az oroszok békésen felosztották egymás között, még mielőtt eldörrent volna az első lövés a határon. A számok is megdöbbentők voltak. Negyvenezren a légicsapások során haltak meg, hetvenezren a különböző frontokon vesztették életüket, miközben lengyel hadifoglyok százezrei vannak úton Németországba, hogy ott kényszermunkára fogják őket. Vajon Mietek is köztük van? És mi lehet Adammal?

Másnap reggel Irena már messziről meglátta az embercsoportot. Jó húsz férfi és nő állt az utcasarkon egy plakát előtt. A meghódított lakossághoz intézett első közlemény, gondolta Irena keserűen. A szíve öszszeszorult, miközben olyan helyre nyomakodott, ahonnan el tudta olvasni a plakát szövegét.

HIRDETMÉNY

A Német Birodalom a fennhatósága alatt
minden lengyel számára biztosítja
a polgári jogok gyakorlását.

Minden zsidó gyakorolhatja a jogait, beleértve
a tulajdonhoz és a biztonságához fűződő jogot.

Irena szívéről nagy kő esett le. Lehet, hogy a németek beérik Lengyelország egy részének a bekebelezésével, és az utóbbi hetek rombolása már az iszonyat tetőfokát jelentette? – kérdezte magában.

A következő órákban újult erővel dolgozott. A puszta tény meglepő áldás volt, hogy újra szabadon mozoghatnak, anélkül hogy légítámadásoktól kellene tartaniuk. Amikor délután meglátogatott egy baráti zsidó családot, amely elvállalta, hogy szállást biztosít egy, a határvidékről Varsóba menekült házaspárnak, az asszony félrevonta.

– Ugye, barátok vagytok Adam Celnikierrel? – kérdezte.

Irena gyomra összerándult, és csak bólintott. Az ismerőse melegen elmosolyodott.

– Ezek szerint jól emlékeztem. Akkor talán érdekelni fog, hogy ma reggel a városban találkoztam vele és az édesanyjával. Adam sértetlenül visszajött. A csapata már néhány hete feloszlott. Állítólag teljes volt a káosz.

– Ó, de jó! – szakadt ki Irenából. A következő pillanatban megérezte, hogy elvörösödött. – Ennek őszintén örülök – tette hozzá sietve. – Valamikor majd meglátogatom.

Valamikor? – gondolta somolyogva, miközben kevéssel később lefelé sietett a lépcsőházban. Az pontosabb lett volna, hogy ma.

Hamarosan valóban leállította a biciklijét a Bałuckiego utca 18. szám alatti ház jól ismert kapualjában. Éppen csak elmúlt délután hat óra, a nap még melegen sütött, és Irena reszketett az örömteli várakozástól, hogy mindjárt viszontlátja Adamot. Éppen csak becsöngetett, amikor a barátja édesanyja már nyitotta az ajtót.

– Irena! Örülök, hogy látlak. Adam a szobájában van. Te talán fel tudod vidítani.

A megjegyzésre Irena felkapta a fejét, de nem kérdezett semmit. Amikor benyitott a szobaajtón, Adam az ágyán ült. Felnézett, és az arcán mosoly jelent meg, de ugyanolyan gyorsan el is tűnt.

– Irena – mondta, és felkelt az ágyról.

Pillanatokig csak szótlánul álltak egymással szemben.

– Kowak asszony mesélte – szólalt meg Irena, amikor a hallgatás kibírhatatlan lett –, hogy találkozott veled. Nagyon örülök, hogy újra itt vagy.

Adam csak bólintott, aztán lemondó mosolyra húzta a száját.

– Látom, legalább a verebek csiripelnek még.

– Szerencsére. – Irena bátorítón a barátjára mosolygott, de ő hallgatott. – Mi a baj, Adam? Látom, hogy szomorú vagy.

– Te talán nem? – csattant fel Adam váratlanul. – Fél Varsó romokban hever. Az úgynevezett védekezésünk a határon vicc volt. A németek szó szerint az ágyunkban leptek meg minket. Az ezredem rendezetlen visszavonulásba kezdett, mielőtt még egyetlen lövést is leadtunk volna! Aztán mindenki úgy próbált visszajutni, ahogy éppen tudott. Rettenetesen dühös vagyok. Nem is, sokkal inkább szégyellem magam.

Adam arca kivörösödött, de még így is nyugodtabbnak tűnt, mint korábban. Irena értette az érzéseit.

– Én mégis örülök neked. Aggódtam érted – mondta csendesen.

Egy pillanatig összefonódott a tekintetük, aztán néma egyetértésben gyorsan és szorosan megölelték egymást. Adam, miután elvált Irenától, sietve hátrább lépett, és a földre szegezte a tekintetét.

– Mietek?

Irena megrázta a fejét.

– Nincs hírem róla. Remélem, hogy jól van.

Ennél banálisabb dolgot nem is mondhattam volna, gondolta önmagára mérgesen. Adam a nyitott ablakhoz ment, és felült a párkányra. Az egyik lábát maga alá húzta, a másikat lelógatta. Az alkonyati nap sugarai megcsillantak sötét, rövidre nyírt haján. Irena leült vele szemben, mint már számtalanszor.

– Olvastad a hirdetményt? Minden jogot garantálnak – próbálkozott egy idő után.

Adam ráemelte a tekintetét. Szomorú derűtség volt benne.

– De te túl értelmes vagy ahhoz, hogy ezt elhidd, igaz?

Irena félrefordult, és dacosan megrántotta a vállát.

– Csak alapvetően optimistább vagyok, mint te.

Adam keserűen felnevetett.

– Hidd el, én is szeretnék reménykedni, de az, amit a visszavonuláskor láttam... Ahogy a németek kirángatták az embereket a házaikból, és a nyílt utcán agyonlőtték őket. Főként a zsidókat és az értelmiségieket. Orvosokat, ügyvédeket, tanárokat. Tiszta önkény volt; a jogok biztosításának semmi nyoma. Gondolj csak a zsidók helyzetére Németországban! Komolyan azt hiszed, hogy Lengyelországban civilizáltabban fognak viselkedni? Éppen itt, miután kevesebb mint egy hónap alatt megszálltak minket? Nem, hidd el, ők megvetnek minket. Azt csinálnak velünk, amit akarnak.

Irena szíve összeszorult. Ismerte Adam pesszimizmusát. Az gyakran erélyes cselekvésre ösztönözte, és

arra készítette, hogy szembeszálljon azzal, amitől félt, vagy amit kritizált. A szavaiban azonban ma lehangoltság, végzetesség volt. Irena saját félelmei megnehezítették, hogy ellentmondjon.

– Hallottad már, hogy a kormányunk talán emigrációba vonul? – törte meg Adam a csöndet.

– Tessék? – kiáltotta Irena hitetlenkedően.

Adam bólintott.

– Egyelőre csak szóbeszéd. Ha azonban úgy lesz, mi itt magunkra maradunk. – Újabb gúnyos mosoly.

– A patkányok elhagyják a süllyedő hajót. – A mosoly eltűnt. – Lehet azonban, hogy túl messzire megyek. A politikusaink külföldről talán hasznosabbak lehetnek, mint ha itt a németek lecsuknák és megölnék őket.

Adam szavainak, a szomorú szemének, a rövid, de heves ölelésének az emléke még sokáig ott keringett Irena fejében, amikor aznap este megpróbált elaludni. Mietek miatt is aggódott. Az utóbbi években ugyan csak hébe-hóba találkoztak, azt mégsem tudta elképzelni, hogy soha többé ne lássa.